

Il-lingwa tas-saħħa u s-saħħa tal-lingwa

MICHAEL SPAGNOL

Il-Malti Mediku

Fil-qalba tal-lingwa speċjalizzata mħaddma fil-qasam tal-mediċina u l-kura tas-saħħa hemm it-terminologija marbuta mal-anatomija u l-fizjologija, il-mard u s-sintomi, u l-kura u t-trattamenti, fost l-oħrajn. Fil-bqija ta' din it-taqsimha se nagħmel hames osservazzjonijiet ewlenin dwar it-terminologija medika bil-Malti.

Nisel

It-termini jistgħu jingabru fi tliet kategoriji ewlenin skont in-nisel tagħhom. Bħal oqsma oħrajn, il-Malti Mediku jinkludi kliem ta' nisel Għarbi, bħal *sogħla*, *tilqima* u *deni*, termini ta' nisel Rumanz, bħal *influenza*, *gattone* u *katarru*, u termini aktar riċenti ta' nisel Inġliż, bħal *kolesterol*, *bypass* u *inhaler*. Xi termini bħal jinqabdu bejn nisel u ieħor. Ngħidu aħna, l-istess marda tingħad u tinkiteb b'erba' modi: *cancer*, *kanser*, *kanċer* u *kankru*, l-ewwel tlieta bbazati fuq l-Inġliż u l-aħħar waħda, li forsi tintuża aktar f'sens metaforiku, eż. *il-kankru tal-korruzzjoni*, hi ta' nisel Rumanz. Xi termini mill-Inġliż ikunu f'kompetizzjoni ma' termini mir-Rumanz, bħal *infection* u *infezzjoni*, eż. *għandu infection* f'għajnu, *depression* u *depressjoni*, eż. *qabditha depression*, inkella *appendix* u *appendicite*. F'dan il-każ,

l-isem Inġliż tal-parti tal-gisem, il-musrana l-għamja, jintuża wkoll għall-infjammazzjoni, bl-Inġliż *appendicitis*, eż. *għandu l-appendix*, u għall-intervent mediku, eż. *se jagħmel tal-appendix*.

Dikotomija

Dwar il-kunċetti tas-saħħa u l-mard ma jithaddtux il-professjonisti mediċi biss. Għalhekk, it-terminoloġija ta' dan il-qasam sikwit tinqasam fi tnejn: hemm (a) termini tekniċi, li ħafna drabi jkollhom (b) varjanti popolari. It-tabella t'hawn taht tiġbor uħud minn dawn il-koppji ta' espressjonijiet. M'għandniex xi ngħidu, xi termini tekniċi, bħal *stetoskopju*, m'għandhomx varjant popolari, u xi espressjonijiet popolari, bħal *iċċaqlaqlu l-ilma ta' widnejh*, mhux dejjem ikollhom korrispondent tekniku bil-Malti.

Terminu tekniku	Varjant popolari
anemija	demm baxx
dijabete	zokkor
podjatra	tabib/a tas-saqajn
suppożitorju	tapp
termometru	ħġieġa tad-deni
test tal-awrina	taħraq il-pipi

Frekwenza

Il-frekwenza tat-termini tvarja. Mill-istudju *Gabra ta' Termini Mediċi Popolari* ta' Michael Spagnol u Sandro Spiteri (2013), li fih is-sejbiet ta' s'ħarriġ ma' 90 spizjar/a minn 43 lokalità differenti f'Malta u f'Għawdex, joħroġ li xi termini bħal *flissjoni*, *ċmajra* u *ħafas* huma mifruxin sew, waqt li oħrajn bħal *xlieqa* (angular cheilitis), *grada* (abscess), u *debbieħa* (athlete's foot) huma inqas komuni. Terga', ġieli l-plural (eż. *infafet*) ikun magħruf imma s-singular tiegħu (eż. *nuffata*) ikun inqas mifruxin.

Varjazzjoni

F'dan il-qasam hemm varjazzjoni ġmielha. Insibu varjanti fonetiċi, bħal *pustumetta*, *kustumetta*, *fustumetta*, *stumetta*, *pustuletta*, *postuletta*. Uħud jinvolve bidla vokalika, bħal *xulliefa* u *xolliefa*, *ċellulite* u *ċellolite*, oħrajn bidla konsonantali bħal *xquq is-safra* u *xquq ix-xafra*, *pinnoli* u *pilloli*, jew f'Għawdex *pinuri* u *pinuli*, u *nfaġ* u *nfaġar*; biex ma nsemmux bidliet oħrajn, bħal *emikranja* u *mugrana*; *xatka*, *xjatka* u *xjatika*; *tnemmil* u *tnemnim*; u *aħtriq*, *eħtriq* u *riħ triq*.

Minbarra dawn insibu bosta varjanti lessikali li jistgħu jinqasmu fi tlieta:

i. differenzi ġeografiċi

It-terminu *aħtriq* in-naħa ta' fuq ta' Malta hu magħruf bħala *sried* jew *tramuntana*, inkella minflok *pustumetta* xi nies jużaw *fossa*, *tumurett*, jew f'Għawdex *boqqiegħa*.

ii. differenzi fl-età tal-kelliema

Xi termini huma iktar popolari mal-anzjani. Ngħidu aħna għal *fgat*, *misdud* jew *imblukkat*, xi anzjani jużaw *imżaddam* jew *imżikkem*, eż. *imnieħri mżaddam* jew *illum imżikkem ma nistax nitkellem sew*.

iii. differenzi stilistiċi

Għall-istess kuncett ġieli jkollna termini ta' natura formali, bħal *irremetta*, *irriġetta*, u *vvomta*, u varjanti popolari, bħal *qala'*, *nehħa* (eż. il-ġurnata kollha jnehħi), *tella'* (eż. it-tarbija tajtha tiekol u tellgħet), xi wħud umoristiċi bħal *għalef* (eż. il-baħar għamillu d-deni u tgħidx kemm għalef); biex ma nsemmux termini rari jew arkaġċi bħal *iggotta*, *illuġġa* u *tbawwa'*.

Tifsir it-termini

F'din it-taqsimma nagħmel erba' osservazzjonijiet qosra marbutin mat-tifsir tat-termini mediċi. L-ewwel nett, xi kliem 'il barra mill-kuntest mediku jikseb tifsir ieħor fil-qasam tas-saħħa, bħal dawn l-erbgħa miġburin fit-tabella t'hawn taħt.

Kelma	Tifsira ġenerali	Kuntest mediku	Eżempju
qarnita	hlejqta tal-baħar	tumur beninn	<i>qarnita fl-utru</i>
buzżieqa	borża tal-gomma	nuffata	<i>telgħetli buzzieqa f'idi</i>
jigħma'	jiġbor, jingabar	jimtela bil-materja	<i>sebgh'i qed jigħma'</i>
barxa	girfa	ulċera	<i>barxa fl-istonku</i>

It-tieni, kultant kelma waħda fil-qasam tas-saħħa jkollha aktar minn sens wieħed. Ngħidu aħna, it-terminu *qoxra* jista' jirreferi (a) għall-iskorċa li titla' fuq ferita hi u tfiq (*scab*), eż. il-ferita qed trabbi l-qoxra, (b) għall-ġilda xotta mal-qurriegħa, differenti mill-brija (*dry scalp*), u (ċ) għall-infjammazzjoni fil-qurriegħa tat-trabi (*cradle cap*). Hekk ukoll *fossa* jista' jirreferi (a) għal punta bil-materja, aktarx irqiqa (*blister*), eż. ġismu mtela fosos fosos, (b) għal ulċera fil-ħalq, bħal *pustumetta*, u (ċ) għal musmar kbir imdenni, bil-materja (*boil*).

It-tielet, peress li dan hu qasam sensittiv, kemm-il darba jintużaw ewfemiżmi bħal *ghaddietu* għal tatu puplesija, eż. *ghaddietu dik, barra minn fuqna; hemm fuq* jiġifieri fi sptar mentali, eż. *qieghed/tellghuh hemm fuq*; u *ghamel* għal ipporga, eż. *ma jistax jagħmel*. Għall-kanċer jintużaw numru ta' ewfemiżmi, bħal *ghandu dak, ghandu tal-moda, hariġlu dak, tas-soltu, ta' daż-żmien, il-kelb*. Għall-mestrwazzjoni wkoll jintużaw bosta espressjonijiet bħal *qieghda bih, ġieha, l-affari, rat, tara d-demmi*, u għall-ewwel darba tintuża l-idjoma *waqgħet it-taraġ*.

L-aħħar punt hu dwar l-ellissi, li hi komuni f'dan il-qasam. Nġhidu aħna, meta nġhidu *għandu grizmejh* inkunu qed infissru li grizmejh ikunu ħomor, iffjammati, jaħarquh, eċċ. Inkella meta nġhidu *għandu l-ġidri* nkunu qed nifhmu l-ġidri r-riħ (*chickenpox*) u mhux il-ġidri (*smallpox*), marda li nqerdet. L-istess meta nġhidu *għandu l-pressjoni* aktarx inkunu qed nifhmu li l-pressjoni tkun għolja.

Għaliex il-Malti Mediku?

Is-servizzi tas-saħħa kulma jmur qed jiffukaw fuq il-pazjenti u qrabathom. Tinħass dejjem aktar il-ħtieġa ta' komunikazzjoni effettiva biex il-pazjenti u l-għeżiež tagħhom ikunu involuti f'kull pass tal-kura. Il-komunikazzjoni bejn il-professionisti mediċi u l-pazjenti hi fil-qalba tal-kura. Hi essenzjali, fost l-oħrajn, biex tasal għal djanjosi u pronjosi preċiżi, biex tagħti tagħrif lill-pazjenti u lil qrabathom, biex tikkonsla, tfarraġ, jew imqar tagħti parir. Meta l-komunikazzjoni ma tkunx effettiva, il-kura ma tingħatax sew, isiru l-iżbalji, il-kwalità ma tkunx xierqa, ikun hemm riskji għas-saħħa, biex ma nsemmux il-konsegwenzi legali.

Li l-pazjenti jkunu infurmati sew illum narawha bħala ħtieġa bażika għas-saħħa tal-pazjenti. Għal komunikazzjoni effettiva neħtieġu mill-inqas (a) għarfien tajjeb tal-ilsien nattiv tal-pazjenti, jew ta' xi lingwa li jkollhom ħakma tajba tagħha; u (b) għarfien xieraq tal-lingwa tas-saħħa.

Xi jsir fil-Malti Mediku?

Id-Dipartiment tal-Malti fil-Fakultà tal-Arti ilu mill-1999 joffri korsijiet dwar it-tħaddim tal-Malti fil-qasam

tas-saħħa kemm lil studenti Maltin u kemm lil studenti internazzjonali. Għal għaxar snin, mill-1999 sal-2009, flimkien mal-Istitut tal-Lingwistika, kien jagħti taqsima lill-istudenti Maltin tal-ewwel sena fil-Baċcellerat tal-Farmaċija. Mill-2013 lil hawn fassal għadd ġmiel ta' korsijiet tal-Malti Mediku lil studenti Maltin (fi hdan id-DegreePlus) u internazzjonali, bħal studenti tal-Foundation Studies, studenti tal-Mediċina, u professjonisti mediċi fl-Isptar Mater Dei. Fl-aħħar snin, bejn tobbha, spizjara, dentisti, infermiera u carers, aktar minn 2,000 ruħ segwew u temmew b'suċċess wiehed minn dawn il-korsijiet.

It-tagħlim tal-Malti Mediku, li ilu jsir għal dawn l-aħħar 25 sena, huwa essenzjali mhux biss biex insaħħu l-ħiliet tal-istudenti Maltin fil-lingwa tas-saħħa u nħarrġu lil studenti u professjonisti barranin fil-Malti u l-Malti Mediku, imma fuq kollox biex il-komunikazzjoni mal-pazjenti u l-klijenti tkun effettiva. Għax komunikazzjoni effettiva hi kruċjali għal saħħet il-pazjenti u għall-kwalità tas-servizzi tas-saħħa li jingħataw.

Biblijografija

Spagnol, M. u Spiteri, S. (2013). 'Ġabra ta' Termini Mediċi Popolari'. *F'l-aċċent*. Il-Lussemburgu: Id-Dipartiment tal-Ilsien Malti tal-Kummissjoni Ewropea, Harga 9, 19–24.

Prof. Michael Spagnol huwa lettur tal-Malti, l-amministratur tas-sit u l-paġna tal-Facebook Kelma Kelma, u bejn l-2019 u l-2023 kien il-Kap tad-Dipartiment tal-Malti fl-Università.